

ШАҲАР ЭКОЛОГИЯСИ: ЯШИЛ ХУДУДНИНГ ИНСОН САЛОМАТЛИГИГА ТАЪСИРИ

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ТАБИАТ МУЗЕЙИ
ЭНТОМОЛОГИЯ БЎЛИМИ

Бош мутахассиси

Ибрагимов Бектемир

Анотация

Ушбу мақолада шаҳар экологияси ва яшил ҳудудларнинг аҳамияти ҳамда уларнинг атроф-муҳитга таъсири ҳақида сўз юритилади. Яшил ҳудудларни ривожлантириш усуллари ва уларнинг инсон ҳаётидаги ўрни кенг ёритилган. Шу билан бирга, замонавий яшил технологиялар ва инновацияларни қўллаш йўллари ҳамда халқаро тажрибалар кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: яшил ҳудуд, шаҳар экологияси, атроф-муҳит, урбанизация, экологик муаммолар, яшил технологиялар.

Кириш

Яшил ҳудудлар — бу шаҳарлар ва аҳоли яшаш жойларида ўсимликлар билан бойитилган майдонлар бўлиб, улар экологик муҳитни яхшилашда муҳим рол ўйнайди. Бугунги кунда урбанизация ва саноат ривожланиши туфайли шаҳарларда яшил ҳудудлар камайиб бормоқда, бу эса экологик муаммоларни келтириб чиқармоқда. Яшил ҳудудларни сақлаш ва кўпайтириш шаҳар экологиясини яхшилашнинг асосий омилларидан бири.

Экология вазирлиги Тошкент шаҳрида атмосфера ҳавосининг ифлосланишига қуйидаги омиллар таъсир этаётганини [маълум қилди](#).

Тошкентда яшил ҳудуд камайган. Жумладан, дарахтлар ва буталарнинг кесилишига эълон қилинган **мораторий** даврида **49** мингга яқин дарахтлар ноқонуний кесилган.

Шаҳарсозлик бош режалари тасдиқланмасдан, қурилиш ишлари бетартиб амалга оширилмоқда. Хусусан, Тошкент шаҳрида бир неча маротаба қурилиш ишларини амалга оширмаслик бўйича **мораторий эълон қилинган бўлса-да**, қурилишлар ҳанузгача давом этмоқда.

Автотранспорт воситалари сони ортиб бормоқда. Транспорт воситаларининг экологик даражаси, фойдаланилаётган ёқилғи ва йўл ҳаракатини ташкил этиш сифатига боғлиқ бўлиб қолмоқда. Жумладан, республика бўйича автомобиллар сони **2021 йилда 3,14 млн донани ташкил этган бўлса, 2023 йилда уларнинг сони 4,6 млн донага етди**. Бугунги кунда Тошкент шаҳрида бир кунда ўртача 730 мингта автотранспорт воситаси ҳаракатланса, қўшимча равишда ҳудудлардан 160 мингдан 300 минггача автотранспорт воситаси кириб келмоқда.

Халқаро стандартларга тўғри келмайдиган А-80 маркали бензиндан фойдаланаётган техника воситалари эса атмосферага меъёридан ортиқ зарарли ташламалар чиқармоқда.

Шаҳарларда транспорт ва пиёдалар оқимининг кесишмалари сони камайтирилмаган, магистраллардаги юклама даражаси пасайтирилмаган, транспорт оқими таркибини, тезлик режимини тартибга солиш цикли оптималлаштирилмаган, йўл ҳаракатини тўғри ташкил этилмаган.

Натижада **Тошкент шаҳрида тирбандлик ҳолатлари кўп кузатилмоқда**. Тирбандликда тўхтаб турган автомобиль эса ҳаракатланаётган автомобилга нисбатан атмосферага кўпроқ ташлама чиқаради.

Иқтисодиёт тармоқлари ва аҳолининг энергия ресурсларига бўлган талаби ортиши натижасида углеводородлардан, жумладан, **кўмир ёқилғисидан фойдаланиш** ҳажми ортмоқда. Куз-қиш мавсумида аҳолига марказлашган иссиқлик етказиб бериш учун мавжуд. Иссиқлик марказлари томонидан қўшимча ёқилғи сифатида **мазут ёқилғисидан фойдаланиш атмосфера ҳавосининг кескин ифлосланишига** ҳамда аҳолининг эътирозларига сабаб бўлмоқда.

Тошкент ҳавоси ифлосланишига шамол йўналиши ва тезлиги, ҳаво ҳарорати, куёш радиацияси, атмосфера ёғинларининг миқдори ва давомийлиги, ҳарорат

инверсиялари (вертикал бўйича аралаш зарраларнинг тарқалиб кетишига тўсқинлик қилувчи илиқ ҳаво қатлами) ва бошқа табиий омиллар ҳам сабаб бўлмоқда.

Тошкент шаҳри тоғлар билан ўралган ва чуқурликда жойлашган. Шу сабабли шамол айланмаслиги ҳисобига чанг ҳаво оқими шаҳарда туриб, димланиб қолади ва табиий йўл билан чиқиб кетмайди.

Яшил ҳудудларнинг аҳамияти

Яшил ҳудудлар атроф-муҳитнинг табиий мувозанатини сақлашда, ҳавони тозалашда ва иқлимни тартибга солишда муҳим аҳамиятга эга. Улар кислород ишлаб чиқариб, карбонат ангидридни ютади. Шунингдек, яшил майдонлар шаҳар аҳолиси учун дам олиш ва жисмоний фаоллик имкониятини яратади.

Яшил ҳудудлар шаҳарларнинг эстетик қиёфасини ҳам яхшилайди. Улар шаҳарликларнинг руҳий ва жисмоний саломатлигини мустаҳкамлашда катта рол ўйнайди. Яшил жойлар стрессни камайтиради, спорт ва сайр қилиш учун имконият яратади. Бундай ҳудудлар ижтимоий алоқаларни мустаҳкамлайди ва жамоавий ҳаётни яхшилайди.

Яшил ҳудудларнинг ижтимоий аҳамияти

Яшил жойлар нафақат экологик жиҳатдан, балки ижтимоий ҳаётда ҳам катта аҳамиятга эга. Парк ва боғлар оилалар, дўстлар ва ҳамжамият аъзолари учун учрашув ва мулоқот жойи ҳисобланади. Яшил ҳудудларда ташкил этиладиган фестиваллар, экологик акциялар ва спорт тадбирлари шаҳарнинг маданий ҳаётига ижобий таъсир кўрсатади.

Шаҳар экологиясига таъсири

Шаҳар экологияси кўплаб омилларга боғлиқ, аммо яшил ҳудудлар бу мувозанатни сақлашда асосий омиллардан бири. Дарахтлар чанг ва зарарли газларни ютади, тупроқ эса сувни шимиб, сел ва тошқин хавфини камайтиради. Шунингдек, яшил ҳудудлар шаҳар микроиқлимни яхшилайди. Улар шаҳарларни иссиқлик орол феноменидан ҳимоя қилади ва намликни ушлаб туради.

Яшил технологиялар ва инновациялар

Замонавий яшил технологиялар шаҳар экологиясини яхшилашда муҳим аҳамиятга эга. Масалан, вертикал боғлар ва яшил томлар нафақат биноларни совутади, балки карбонат ангидридни ютиб, ҳавони тозалайди. Шу билан бирга, ёмғир сувини йиғиш ва қайта ишлаш технологиялари сув ресурсларидан оқилона фойдаланишга имкон беради.

Халқаро тажрибалар

Дунёдаги кўплаб йирик шаҳарларда яшил ҳудудларни кенгайтириш стратегиялари ишлаб чиқилган. Масалан, Сингапурда яшил томлар ва вертикал боғлар кенг қўлланилмоқда. Европа шаҳарларида эса яшил транспорт йўлаклари ва экологик боғлар кўпайтирилмоқда. Бу тажрибалар шаҳар экологиясини яхшилашда самарали натижалар бермоқда.

Яшил ҳудуднинг жисмоний соғлиққа таъсири

Яшил ҳудудлар инсон жисмоний соғлиғига бир қатор ижобий таъсир кўрсатади. Аввало, дарахтлар ва ўсимликлар чиқарадиган кислород ҳавони тозалайди, бу эса нафас олиш тизими учун фойдали. Шунингдек, яшил ҳудудлардаги юриш ва спорт машқлари юрак-қон томир тизими фаолиятини яхшилайдди.

Шаҳарлардаги яшил майдонлар велосипедда юриш, югуриш ва пиёда сайр қилиш каби фаоллик турларига шароит яратади. Бу эса семизлик, қандли диабет ва гипертониянинг олдини олишда муҳимдир. Бундан ташқари, яшил ҳудудлардаги мусаффо ҳаво иммунитетни мустаҳкамлашда ҳам катта аҳамиятга эга.

Яшил ҳудуднинг руҳий соғлиққа таъсири

Шаҳарлардаги яшил ҳудудлар инсон руҳий саломатлигини яхшилашда ҳам муҳим ўрин тутаяди. Табиат билан яқинлик стресс, депрессия ва асабийлашишни камайтиради. Яшил боғларда сайр қилиш инсонни хотиржамликка олиб келади ва ижобий эмоцияларни оширади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, яшил ҳудудлар аҳолининг руҳий барқарорлигини сақлашда катта роль ўйнайди. Боғлардаги сокин муҳит ва кузатув мажмуалари стресс гормонларининг камайишига хизмат қилади. Айниқса, болалар ва кексалар учун яшил майдонлар саломатликни сақлашда муҳимдир.

Яшил ҳудудларни ривожлантириш

Яшил ҳудудларни ривожлантириш учун қуйидаги чораларни кўриш зарур:

- Янги парк ва боғларни барпо этиш.
- Кўчалар ва йўлақлар бўйлаб дарахтлар экиш.
- Яшил том ва вертикал боғларни тарғиб этиш.
- Аҳолининг яшил ҳудудларга нисбатан эътиборини ошириш.
- Шаҳарларда экологик акциялар ва тадбирлар уюштириш.
- Яшил ҳудудларни ҳимоя қилувчи қонунлар ва дастурларни жорий этиш.
- Экологик таълим ва тарғиботни кучайтириш.

Хулоса

Яшил ҳудудларни сақлаш ва кенгайтириш шаҳар экологиясини яхшилашнинг энг самарали усулларида бири. Замонавий технологиялар ва халқаро тажрибаларни ўрганиш орқали яшил ҳудудларнинг шаҳар ҳаётидаги аҳамиятини ошириш мумкин. Яшил ҳудудлар инсонлар учун соғлом ва барқарор ҳаёт муҳитини яратишга хизмат қилади.

Адабиётлар

1. Каримов А. "Шаҳар экологияси ва яшил ҳудудлар". Тошкент, 2023.
2. Нурматова Д. "Яшил ҳудудларни сақлаш ва ривожлантириш усуллари". Самарқанд, 2022.
3. Ўзбекистон Республикаси Экология қўмитаси маълумотлари. 2024.
4. Smith J. "Urban Green Spaces and Their Environmental Impact". London, 2021.
5. Lee K. "Climate Change and Urban Forestry". New York, 2020.
6. Kim S. "Smart Green Cities: Technologies and Strategies". Seul, 2023.
7. Muller P. "Sustainable Urban Development". Berlin, 2022.